

Zaštita povijesnoga kulturnog krajolika u Dalmaciji početkom 20. stoljeća

---

Čorić, Franko

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 39 - 44**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:758535>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-16**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Zaštita povijesnoga kulturnog krajolika u Dalmaciji početkom 20. stoljeća

Pojam povijesnoga kulturnog krajolika

Kulturni krajolik je pojam koji potječe iz geografije i obuhvaća ljudsku intervenciju u krajoliku prilagođavanjem civilizacijsko-kulturnoga ustroja zahtjevima okoliša i zahtjevima za izdašnim korištenjem prirodnih resursa usavršavanjem proizvodnih sredstava, izgradnjom i poboljšanjem infrastrukture radi podizanja životnoga standarda.¹ Kulturni je krajolik stoga cjelina s prepoznatljivim prostornim, povijesnim, arheološkim, arhitektonskim, urbanističkim, etnološkim, umjetničkim, kulturnim, socijalnim i tehnološkim vrijednostima.² Povijesni kulturni krajolik je kulturni krajolik koji u velikoj mjeri obilježavaju i određuju povijesni elementi i strukture.³ Kao i kod građevina, i kod kulturnoga se krajolika mogu razlikovati elementi iz raznih razdoblja bilo u svojoj uzastopnosti, bilo u prožimanju. Povijesni su kada potječu iz gospodarski, socijalno, politički ili estetski okončanoga razdoblja.

UNESCO je u Aneksu *Konvencije o svjetskoj kulturnoj baštini* iz 1992. kulturni krajolik definirao kao zajedničko djelo čovjeka i prirode razlikujući tri kategorije: 1) jasno razgraničene krajolike nastale svjesnim ljudskim planiranjem i oblikovanjem u što spadaju vrtovi, parkovi i umjetnički osmišljen krajolik; 2) spontano nastale krajolike s potkategorijama: reliktni ili fosilni (krajolik izvan funkcije čija su karakteristična obilježja nastala u prošlosti) i krajolik u kontinuiranom razvoju, nastajanju; 3) asocijativne kulturne krajolike u kojima su manje važni materijalni svjedoci, a više religijske, umjetničke ili kulturne refleksije.⁴ Aneks je reakcija na industrijski i socijalni razvoj koji su ugrozili prostorne resurse. Slično je krajem 19. stoljeća pokret za zaštitu zavičaja reagirao na nagle promjene, osjećaj gubitka, industrijalizaciju, prostornu i socijalnu ekspanziju 19. stoljeća.

Dvořákov otkrivanje kulturnoga krajolika početkom 20. stoljeća

U Dresdenu je 1900. godine održana prva Konferencija o zaštiti spomenika (*Tag der Denkmalpflege*).⁵ Austrijsko C. kr. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i historijskih spomenika (dalje: Povjerenstvo), koje se na prekretnici stoljeća nalazilo u personalnim i konceptualnim promjenama, redovito je od 1902. godine imalo svoga predstavnika na konferenciji, a izvješća s konferencije započelo je objavljivati godinu prije.⁶ Protagonisti tih skupova

bili su ugledni sveučilišni profesori, arhitekti, povjesničari umjetnosti, urbanisti, pravnici, konzervatori, među kojima P. Clemen, G. G. Dehio, M. Dvořák, C. Gurlitt, J. Stübgen, C. Weber itd. U povijesti umjetnosti i zaštiti kulturne baštine na prekretnici stoljeća otkriven je pojam ambijenta.⁷ Novi koncept zaštite kulturnih dobara težio je zaštititi manje reprezentativnih objekata, autentične supstancije i ambijenta. Bio je to rezultat recepcije i širenja Ruskinovih ideja i konzervatorskoga koncepta očuvanja kulturne baštine.⁸ Načini zaštite zavičaja izneseni na konferenciji do 1907. godine bili su: popisivanje kulturnih dobara, izmjene građevinskih i lokalnih propisa, očuvanje zatvorenosti starih ulica i trgova, pri oslobađanju pojedinih građevina odvajajući hoće li pozitivno ili negativno utjecati na cjelokupni dojam, što neusljenije uklapanje povijesno i umjetnički vrijednih građevina u nove ulične nizove, umjetničko osmišljavanje novogradnji koje se u blizini kulturnih dobara trebaju prilagoditi okruženju, kontroliranje visina, obrisa, krovišta, požarnih zidova, nadgradnji, materijala i boja te se veliku pažnju poklanjalo karakterističnim lokalnim materijalima i tehnikama, kao i vedutama naselja.⁹

U Dresdenu je 1904. godine osnovan Savez za zaštitu zavičaja (*Bund Heimatschutz*) koji je romantizirao i idealizirao prirodu i ruralnu sredinu nasuprot velegradovima i težio zaštititi karakterističnih obilježja, a postupno je zadobio velik značaj u njemačkom govornom području.¹⁰ Početkom 20. stoljeća došlo je dakle do preklapanja težišta zaštite kulturne baštine i zaštite zavičaja.

Protagonisti Bečke škole povijesti umjetnosti, Alois Riegl i Max Dvořák bili su angažirani i u Povjerenstvu kao glavni konzervatori odjeljenja za umjetnost srednjega i novog vijeka. Dvořák je u uvodu u Austrijsku umjetničku topografiju, potpisanome u Splitu 1907. godine, napisao kako novi odnos prema umjetničkoj ostavštini prošlosti nije određen samo borbom oko savladavanja formalnih umjetničkih problema, nego da je mnogo dublji i univerzalniji, on stare spomenike povezuje s općom umjetničkom i socijalnom kulturom našega vremena.¹¹ Stari su spomenici dokumenti stare kulturne pripadnosti, genealogija sadašnjosti, a zaštita spomenika i zavičaja trebale su imati važnu socijalno-pedagošku ulogu. Alois Riegl, čije je ideje Dvořák nastavljao, naglasio je između ostaloga kako će krajnji cilj modernoga kulta spomenika i izraz potpunoga altruizma biti potpuno jasni tek kada se razmotri i obuhvati rastuću svijest o potrebi zaštite spomenika prirode.¹²

Nova strujanja rezultirala su izmjenama naputaka za konzervatore i dopisnike Povjerenstva 1907. godine.¹³ Nova zadaća konzervatora srednjovjekovnih i novovjekovnih građevina bila je očuvanje slikovitosti. U ingerencije konzervatora uvrštene su grupe spomenika, potezi ulica, trgovi i vedute gradova koje je valjalo očuvati od narušavanja, a pažnju posvetiti i slikovitim skupinama stabala, parkovima, vrtovima, jezerima itd. Nova zadaća dopisnika bila je briga o zaštiti karakterističnih veduta.¹⁴

Max Dvořák 1916. napisao je kako umjetnička baština nadilazi materijalnu i tehnološku vrijednost te da je ona izvor utisaka koji su, slično prirodnim ljepotama, u stanju pobuditi ugođaj koji nadilazi svakodnevicu, materijalne brige i nastojanja.¹⁵ Utiske koje ostavljaju spomenici on je povezo s tragovima starosti, sjećanjima, ali i uz djelovanje u veduti grada te uz djelovanje spomenika u krajoliku. U tome je sadržan korijen suvremenoga koncepta povijesnoga kulturnog krajolika.¹⁶

Od 1908. godine može se pratiti sve veći interes prijestolonasljednika Franje Ferdinanda za zaštitu spomenika i potporu kadrovskim promjenama u Povjerenstvu koje su vodile k reorganizaciji 1911. godine.¹⁷ Populariziranje zaštite zavičaja bilo je dijelom zalaganja za zakon o zaštiti spomenika.¹⁸ Kako zakon nije postojao, nisu postojala niti sredstva prisile za nepridržavanje savjeta Povjerenstva. Kada je član vladarske obitelji autoritetom budućega vladara i vizijom novoga ustroja carstva, temeljenog na tradicijskim vrijednostima i predvodničkoj ulozi Nijemaca, podržao njegov rad, situacija se naglo izmijenila. Potpora je katkad bila dvosjekli mač jer su pojedinačne odluke ovisile i o osobnom ukusu prijestolonasljednika, dok je dodatnu težinu potpori davala komunikacija s podređenima preko Vojnog ureda.

Zaštita zavičaja i povijesnoga kulturnog krajolika u Dalmaciji od 1907. do 1914. godine

Zaštita kulturne baštine u austrijskoj krunskoj zemlji Dalmaciji, koja je sezala od otoka Raba do Budve u današnjoj Crnoj Gori, spadala je u domenu Povjerenstva.¹⁹ Jačanje gospodarstva i industrijalizacija na prekretnici stoljećâ značili su prostornu ekspanziju i ugroženost predindustrijskih veduta gradova. Dvořák je 1909. godine u spoju povijesnih i umjetničkih spomenika s izuzetnim prirodnim ljepotama i krajolicima vidio velik potencijal za razvoj turizma i gospodarsko uzdizanje pokrajine.²⁰ Ubrzanim je promjenama i Ć. M. Iveković 1910. argumentirao potrebu fotografiranja dalmatinske arhitekture i skulpture.²¹ U arhivskim se dokumentima s početka 20. stoljeća na dalmatinskim spomenicima i vedutama može pratiti nastojanje bečke središnjice oko primjene svježih srednjoeuropskih ideja o zaštiti kulturne baštine.

Dubrovački konzervator Josip Posedel 1907. godine predlagao je da se završetak urušenoga i privremenim krovom zaštićenoga satnog tornja umjesto u opeci obloženoj olovnom limom izvede u kamenu, a da se oblikovno ugleda na susjedni dominikanski zvonik. Povjerenstvo je inzistiralo na zatečenoj formi koja je postala povijesna i dijelom slike grada.²²

Povjerenstvo je iste godine podržalo splitskog konzervatora Franu Bulića u protivljenju zamisli da se uz kaštel Kamerlengo u Trogiru, koji se nalazio u državnom vlasništvu, podigne zgrada monopola duhana.²³ Predviđalo se rušenje kaštela s iznimkom ugaone kule i izgradnju »kolodvoru slične zgrade«, kako ju je opisao Franjo Ferdinand i naglasio da se pri odvijanju projekta smije pozvati na njegovu volju.²⁴ Dvořák je smatrao da je Trogir biser među slikovitim dalmatinskim gradovima, da je kaštel integralni dio vedute te da Povjerenstvo, osim ako je to krajnje neizbježno, ne može dopustiti rušenje kaštela iz 1424. godine.²⁵ Istaknuo je paradoks da država od općina i pojedinaca traži očuvanje veduta, a da sama o tome ne vodi brigu te da bi se dopuštenjem izgradnje monopola duhana na trogirskoj rivi potkopala sva nastojanja očuvanja umjetničkih blaga Dalmacije. Zatražio je da Ministarstvo bogoštovlja i nastave (dalje: MBN) kod Ministarstva financija isposluje očuvanje kaštela. O njegovoj tankočutnosti svjedoči i protivljenje izgradnji kamene rive i zalaganje za očuvanje zemljane obale, što bi danas pripadalo u zaštitu povijesnoga kulturnog krajolika. Riva je izgrađena, Kamerlengo očuvan i saniran, a monopol kasnije podignut na Čiovu.

Očuvanjem slike grada Raba Povjerenstvo se bavilo od 1910. do 1914. godine. Upravitelj tvrtke »Seebad und Kuranstalten Insel Arbe GmbH« Eugen Wolf zalagao se, nakon što je tvrtka palaču Nimira već bila adaptirala u hotel, za izgradnju upraviteljeve vile i još jednoga hotela. Pregovore Povjerenstva vodio je pulski konzervator Anton Gnirs, dok su se pojedinim pitanjima bavili glavni konzervator Dvořák, tehnički savjetnik Julius Deininger, tehnički pomoćnik Karl Holey te povijesno-umjetnički pomoćnik Hans Folnesics. Za izradu projekata odgovorni su bili arhitekti Dalmatinskoga namjesništva Alfons Quiquerez i Albin Tasotti.

Predviđalo se pretvaranje crkve sv. Roka i sv. Ivana u lapidarije, a crkve sv. Kristofora u zbirku kršćanske umjetnosti. Sv. Ivana je, k tome, valjalo osloboditi i građevinski sanirati. Također, predviđao se i popravak katedralnoga zvonika, zvonika i glavnoga oltara sv. Andrije, saniranje gradskih zidina, obnova male palače i vrta Nimira te novogradnje vile upravitelja tvrtke pored sv. Justine, gradnja škole i novoga hotela te novoga pristaništa.²⁶ J. Deininger se usprotivio gradnji hotela koja bi uništila vizuru grada, dok je Dvořák smatrao da se »zbog hotela treba obratiti Namjesništvu i zamoliti da se energično poduzme sve što bi moglo spriječiti gradnju«. ²⁷ Quiquerez je u rujnu 1912. predlagao da se prilikom izgradnje nove rive u Rabu pored bastiona ostavi *mandrač* te time i izvorni kontakt bastiona s morem.²⁸ Kao odgovor na dopis Vojnoga ureda Franje Ferdinanda, Povjerenstvo se izjasnilo o konzervatorskim smjernicama za novogradnje i planiranje novih sadržaja u gradu.²⁹ Stari dio grada proglašen je područjem zabrane gradnje, a pogotovo industrijske namjene. Iznimke su trebale biti isključivo novogradnje na starim parcelama uz prilagođavanje starijim građevinama dimenzijama, pročeljima, građevnim materijalima i pokrovom. Za širenje grada predviđen je teren na istočnom rubu Komrčara, sjeverni rub luke te dalje u polja Palit. Za koloniju vila i plažnih hotela predviđen je teren na istočnom rubu zavale luke do Banjola.

Quiquerez je 1910. godine potajno izvijestio Povjerenstvo da se u Korčuli na obali namjerava graditi hotel koji će šteti veduti grada.³⁰ Gradnja ovoga hotela bila je, uz gradnju hotela u Herceg Novome i linije električnoga tramvaja Dubrovnik – Gruž, jedna od tri inicijative Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije.³¹ Hotel je namjeravao graditi zagrebački konzorcij »R. Odak i drugovi«.³² Interese Povjerenstva zastupali su korčulanski konzervator Natale Trojanis, dopisnik iz Gruža Gustav W. Gessmann te glavni konzervator Max Dvořák.

Hotel je trebao nadomjestiti derutni kasino podignut u 19. stoljeću. Dvořák je izvorno otklanjao gradnju hotela na tome mjestu, a problematičnim je smatrao i promjenu katnosti.³³ Kasino je bio prizemnica, a predviđeni je hotel trebao biti jednokatnica. Zamjenske lokacije bile su parcela uz ostatke gradskih zidina te uvale podalje od gradske jezgre. Dvořák je konačno nakon Gessmannova povjerljivoga dopisa, u kojemu je upozorio na potencijalne političke posljedice obustave gradnje hotela na spomenutoj lokaciji, ipak pristao uz uvjet da se nađe povoljno rješenje.³⁴ Zgrada je u konačnici podignuta, riječ je o današnjem hotelu »Korčula«, a projekt je na uvid tražio i Franjo Ferdinand.³⁵

Pri gradnji trase tramvajske linije Dubrovnik – Gruž pojavio se značajan problem. Jedina kopnena veza između Dubrovnika i Gruža prolazila je ispod terase, kroz orsan ljetnikovca Gradić u Gružu, pa je onuda trebala proći i planirana tramvajska linija. Namjesnik Nikola Nardelli je kao razloge za izgradnju te linije naveo rastući turizam, stanicu južnodalmatinske željeznice u Gružu, Dubrovnik kao potencijalno središte 16. vojnog korpusa te potrebu gradnje standardne carske ceste.³⁶ G. Gessmann je zbog smanjenja troškova predlagao nekoliko opcija proširivanja postojećeg otvora.³⁷ J. Posedel je predložio da se obalu proširi s obiju strana terase, da se ostavi kontakt orsana s morem, a nastali kanalić premosti.³⁸ Dvořák je prihvatio taj prijedlog.³⁹ Smatrao je da gradnja tramvaja pripada u najvitalnije potrebe grada. Predlagao je armiranobetonski mostić bez arhitektonskoga ukrasa. Laganija vozila i pješaci trebali su i dalje koristiti prolaz ispod terase koja bi ostala neizmijenjena. Radovi su u srpnju 1910. bili u izvedbi.⁴⁰

Stručnjak za turizam G. Gessmann zauzeo se 1910. za očuvanje prirode na poluotoku Lapadu.⁴¹ U tekstu je to područje, nazvano »jadranskim Napuljem«, moglo postati »jadranski Semmering«. Predlagao je zaštitu prirode te gradnju vila i lječilišta.

Gradnja duhanskoga skladišta u Trogiru ponovno je aktualizirana 1910. godine. Glavna uprava režije duhana namjeravala je podignuti tipsku industrijsku građevinu velikih gabarita. Trogirsko Uresno povjerenstvo obratilo se, preko F. Bulića, Povjerenstvu sa zahtjevom za preoblikovanjem zgrade zbog uklapanja u trogirsku sredinu.⁴² Očuvani su nacrti izvorno planiranoga te prijedloga preoblikovanja pročelja arhitekta Eduarda Zottera. J. Deiniger je nakon posjeta Trogiru ustanovio kako je novogradnja predviđena na Ćiovu, a arhitekturu je označio jednostavnom, nenametljivom i nezahtjevnom.⁴³ Uvid u nacрте zatražio je i Franjo Ferdinand.⁴⁴

F. Bulić je u Splitu 1911. godine nastojao spriječiti izgradnju zgrade Hrvatske vjeresijske banke do visine kojom bi u

potpunosti zaklonila pogled na ostatak mletačkoga kaštela s Rive.⁴⁵ Ravnatelj Melko Čingrija ustrajao je u gradnji s argumentacijom da bi izmjene projekta nanijele znatnu financijsku štetu.⁴⁶ Niti urgiranje kod Franje Ferdinanda nije spriječilo izgradnju protiv koje se izričito izjasnio i Max Dvořák.⁴⁷ Vjerojatno je bila riječ o ustupku zbog višega političkog cilja.

Dva zadarska slučaja također svjedoče o interveniranju Povjerenstva te interesu i utjecaju Franje Ferdinanda. Riječ je bila o gradnji skladišta tvrtke Società Magazzini Commerciali u luci i Biankinijevoj novogradnji uz nekadašnji mletački kaštel. U slučaju zgrade skladišta, čija je izgradnja započela bez odobrenja nacрта od strane Povjerenstva, posrijedi je bilo preoblikovanje pročelja prema Holeyevim prijedlozima kako bi se što bolje uklopilo u prostor između Porte marine i bastiona Wagner.⁴⁸ Na zahtjev Povjerenstva, MBN je od Ministarstva financija zatražilo da se u Biankinijev kupoprodajni ugovor o dijelu površine bastiona VI uklopi odredba da bastion mora ostati neoštećen, ne se smije srušiti, niti se na njemu smiju načiniti ikakve izmjene, a da se dio kuće koji se naslanja na očuvani dio kaštela treba izvesti prema odobrenoj skici.⁴⁹ K. Holey je u veljači 1911. podastro sedam skica za kuću Biankini, a Franjo Ferdinand se složio sa skicom br. 7.⁵⁰

Većina iznesenih dalmatinskih primjera pripada u zaštitu zavičaja, no pojedini primjeri, kao što su pokušaj zaštite zemljane obale u Trogiru, kontakta rapskoga bastiona s morem, kontakta orsana ljetnikovca Gradić s morem te zaštita vegetacije i poljoprivrednih kultura na Lapadu, pripadali bi u zaštitu povijesnoga kulturnog krajolika prema suvremenim mjerilima.

Nameće se i spoznaja da je očuvanost pojedinih iznimnih dalmatinskih ambijenata, veduta i vizura rezultat napora minulih generacija stručnjaka.

Bilješke

1 ALFONSO CVITANOVIĆ, Kulturni krajolik, u: *Geografski rječnik*, (ur.) Damir Magaš, Hrvatsko geografsko društvo Zadar, Matica hrvatska Zadar, Filozofski fakultet u Zadru i Zadiz d. o. o., Zadar, 2002., 262; BISERKA DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ, Kulturni krajolik i jedinstvo prirodne i kulturne baštine, u: *Grđevinar*, 53 (1), (2001.), 57.

2 BISERKA DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ (bilj. 1), 57.

3 ARBEITSGRUPPE STÄDTEBAULICHE DENKMALPFLEGE, Denkmalpflege und historische Kulturlandschaft, Stellungnahme der Vereinigung der Landesdenkmalpfleger, u: *Arbeitsblatt 16*, Vereinigung der Landesdenkmalpfleger in der Bundesrepublik Deutschland, lipanj 2001., <http://www.denkmalpflege-forum.de/Download/Nr16.pdf> [16. XI. 2010.]

4 <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>, Annex 3, 85–86 [16. XI. 2010.]

5

JUKKA JOKILEHTO, A History of Architectural Conservation, Oxford, 2001., 195–197.

6

N. N., Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1901, Beč, 1902., 6–8.; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über den am 25. und 26. September 1902 zu Düsseldorf abgehaltenen dritten Tag für Denkmalpflege, u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission* (dalje: MZK), I treće serije, 1902., stupci 305–307; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über den Verlauf des Tages für Denkmalpflege in Erfurt, u: MZK, II treće serije, 1903., 325–329; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über die Verhandlungen des Tages für Denkmalpflege in Mainz, u: MZK, III treće serije, 1904., 331–335; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über die Verhandlungen des sechsten Tages für Denkmalpflege in Bamberg (21. bis 25. September), u: MZK, IV treće serije, 1905., 383–391; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über den siebenten Tag für Denkmalpflege in Braunschweig (26. bis 30. September 1906), u: MZK, V treće serije, 1906., 273–284; JOSEPH NEUWIRTH, Bericht über die Verhandlungen des achten Tages für Denkmalpflege in Mannheim (19. und 20. September 1907), u: MZK, VI treće serije, 1907., 218–226.

7

CAMILLO SITTE, Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen, Beč, 1889.; ALOIS RIEGL, Die Stimmung als Inhalt der modernen Kunst, Beč, 1899.; ALOIS RIEGL, Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalpflege in Österreich, K. k. Zentral-Kommission, Beč, 1903., 1–132; ALOIS RIEGL, Neue Strömungen in der Denkmalpflege, u: MZK, IV treće serije, 1905., 85–104.

8

JUKKA JOKILEHTO (bilj. 5), 194.

9

Kao u bilj. 6.

10

WILHELM WECKBECKER, Die Kongresse für Heimatschutz und Denkmalpflege in Lübeck, September 1908, u: MZK, VII treće serije, 1908., 296–299; u nacionalsocijalizmu su zloupotrijebljeni pojmovi *Heimat i Heimatschutz*, pa se i danas pri njihovu korištenju potrebno ograditi pridjevom *ondašnji*.

11

MAX DVOŘÁK, Einleitung zum ersten Band der Österreichischen Kunsttopographie, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 28 (1974.), 107–110, pretisak iz H. Tietze (ur.), *Österreichische Kunsttopographie, I* (Die Denkmale des polit. Bez. Krems in Niederösterreich), Beč, 1907.

12

ALOIS RIEGL (bilj. 7), 1905., 90, 91.

13

Arheološki muzej Split (dalje: AMST), Knjižnica, XXVII d 49, An die Konservatoren (Erlaß vom 13. Januar 1907), 6–20.

14

AMST, Knjižnica, XXVII d 49, An die Korrespondenten, 21–23.

15

MAX DVOŘÁK, Katechismus der Denkmalpflege, Kunsthistorisches Institut der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, 22, Beč, 1916.

42

16

BERND EULER-ROLLE, Die Entdeckung der historischen Kulturlandschaft seit Max Dvořák und ihre Konsequenzen für die Denkmalpflege, u: *Historische Kulturlandschaft und Denkmalpflege*, (ur.) A. Hubel, B. Franz, 19 (Bamberg, 30. IX. – 3. X. 2009.), Arbeitskreis Theorie und Lehre der Denkmalpflege e. V., 2010., 126. U Austriji je Dvořák imao niz nasljedovatelja: K. Giannonija, O. Demusa, J. Zykana, H. Sedlmayra itd.

17

MAX DVOŘÁK, Erzherzog Franz Ferdinand, u: MZK, XIII treće serije, 1914., 157–159.

18

KARL HOLEY, *Ein Denkmalschutzgesetz für Österreich*, Beč, 1911.

19

Sjedište Povjerenstva bilo je u Beču, a u svim su ga pokrajinama austrijskoga dijela Monarhije zastupali konzervatori i dopisnici koji su se o svim relevantnim pitanjima konzultirali sa središnjicom.

20

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 958 (dalje: HDA, f. 958), kutija (dalje: kt.) 2, Dalmatien in Genere, 2205/1909 od 17. III. 1909., 6.

21

ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, *Dalmatiens Architektur und Plastik: Gesamtansichten und Details mit einem reichillustr. Text*, Anton Schroll & Co., Beč, 1910., Vorwort.

22

N. N., Ragusa, Uhrturm, u: MZK, VI treće serije, 1907., 47.

23

HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Camerlengo, 1863/1907, Dvořák, 17. VII. 1907.

24

HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Camerlengo, 1336/1908, Vojni ured, 11. IV. 1908.

25

HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Camerlengo, 1863/1907 (bilj. 23).

26

HDA, f. 958, kt. 3 – Arbe, Stadtbilderhaltung, 6501/1910, Holey, 27. IV. 1911., 4825/1912, Quiquerez, 19. IX. 1912. i 802/1912, Holey, 19. III. 1912.

27

HDA, f. 958, kt. 3 – Arbe, Stadtbilderhaltung, 802/1912, Deininger, 6. V. 1912., Dvořák, 28. V. 1912.

28

HDA, f. 958, kt. 3 – Arbe, Stadtbilderhaltung, 4825/1912.

29

HDA, f. 958, kt. 3 – Arbe, Stadtbilderhaltung, 5999/1910.

30

HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, 420/1910, Quiquerez, 23. I. 1910.

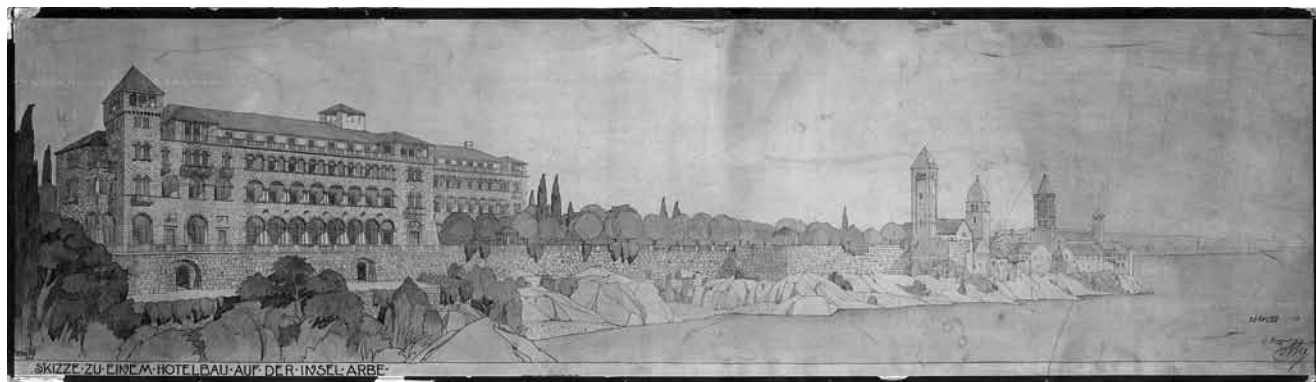
31

HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, 1613/1910, Gessmann, 28. III. 1910., 2.

32

HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, 1068/1911.

- 33
HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, 420/1910, Dvořák 27. I. 1910. i 1613/1910, Dvořák, 7. IV. 1910.
- 34
HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, Dvořák, 7. IV. 1910.
- 35
HDA, f. 958, kt. 6 – Curzola, Hotelbau v. d. alten Loggia, 1907/1911, 15. IV. 1911.
- 36
HDA, f. 958, kt. 7 – Gravosa, Terasse Gradi, 1526/1910, Nardelli, 18. III. 1910.
- 37
HDA, f. 958, kt. 7 – Gravosa, Terasse Gradi, Gessmann, 785/1910.
- 38
HDA, f. 958, kt. 7 – Gravosa, Terasse Gradi, 1021/1910, Posedel, 23. II. 1910.
- 39
HDA, f. 958, kt. 7 – Gravosa, Terasse Gradi, 1625/1910, 28. III. 1910.
- 40
HDA, f. 958, kt. 7 – Gravosa, Terasse Gradi, 3343/1910, Dvořák, 14. VII. 1910.
- 41
GUSTAV GESSMANN, Poluotok Lapad pored Dubrovnika (njem.), u: MZK, XI treće serije, 1910., 427–431.
- 42
HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Tabakeinlösungsamt, Neubau, 5952/1910, protokol komisije od 14. X. 1910.
- 43
HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Tabakeinlösungsamt, Neubau, 6423/1912, Deininger, 11. I. 1913.
- 44
HDA, f. 958, kt. 23 – Traù, Tabakeinlösungsamt, Neubau, 6423/1912, Vojni ured, 31. I. 1913.
- 45
HDA, f. 958, kt. 22 – Spalato VI – Hrvojaturm (Torriione Veneto) a. d. Riva, 1959/1911, Bulić, 18. IV. 1911.
- 46
HDA, f. 958, kt. 22 – Spalato VI – Hrvojaturm (Torriione Veneto) a. d. Riva, 4903/1911.
- 47
HDA, f. 958, kt. 22 – Spalato VI – Hrvojaturm (Torriione Veneto) a. d. Riva, 5054/1911; MAX DVOŘÁK, Monumenta Deperdita, Der Hrvojaturm in Spalato, u: *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, 1911., Beiblatt, 189–190.
- 48
Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dalje: ÖStA, AVA), Unterricht-Denkmalamt, kt. 12 – Dalmatien Zara II, Stadtbilderhaltung, 2761/1913, Holey, 15. VII. 1913.
- 49
ÖStA, AVA, Unterricht-Denkmalamt, kt. 12 – Dalmatien Zara II, Stadtbilderhaltung, venezianisches Kastell, Demolierung, 1305/1911, Prijepis dopisa MBN Ministarstvu financija br. 8608 od 9. III. 1911.
- 50
ÖStA, AVA, Unterricht-Denkmalamt, kt. 12 – Dalmatien Zara II, Stadtbilderhaltung, venezianisches Kastell, Demolierung, 6342/1910, Holey, 16. II. 1911.

2. Perspektivni prikaz novogradnje hotela u Rabu iz 1913., Freymuth/Zotter (ÖStA, AVA, Karten und Plansammlung)

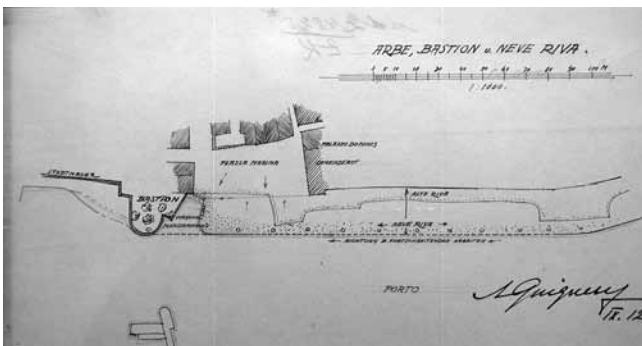
Problemi odnosa prema prostoru I.

1. Trogir, kaštel Kamerlengo i zemljana obala (HDA)

4. Ljetnikovac Gradić (MZK, VIII treće serije, 1909.)

3. Rab, bastion i nova riva, A. Quiquerez (HDA)

5. Vegetacija na Lapadu (MZK, IX treće serije, 1910.)